

Прикметник як частина мови

Прикметником називається частина мови, що виражає ознаку предмета і відповідає на питання **який? яка? яке? чий? чия? чие?** Наприклад: *сміливий, щаслива, зелене, сестрин, батькова, братове.*

Прикметники виражають: **а) ознаки кольору** (*білий, бузковий*); **б) розміру** (*широкий, малий*); **в) віку** (*старий, юний*); **г) смаку** (*солоний, кислий*); **д) запаху** (*запашний, п'янкий*); **е) матеріалу** (*металевий, кристалевий*); **є) якості** (*твердий, гнучкий*); **ж) приналежності** (*тещин, сватів*); **з) зовнішні прикмети** (*гарний, смаглявий*); **и) внутрішні властивості** (*добрий, милосердний*); **і) ознаки за відношенням до місця** (*сільський, обласний*); **ї) простору** (*далекий близький*); **й) часу** (*вечірній, завтрашній*) тощо.

Ознаку предмета прикметник може виражати безпосередньо (*ніжний голос, тепла хвиля, широке поле*) або через відношення до інших предметів (*полотняна скатертина - скатертина з полотна, бабусина казка - казка бабусі*).

Морфологічні ознаки

Прикметник змінюється за родами, числами і відмінками, і ці його форми залежать від форм іменника, з яким прикметник узгоджується: *струнк-ий юнак-0 - струнк-ого юнак-а, струнк-ої топол-і, струнк-і дівчат-а - струнк-их дівчат-0*. Рід, число, відмінок і група відмінювання прикметника є його морфологічними ознаками.

Синтаксична роль

У реченні прикметник виконує синтаксичну роль:

1) **узгодженого означення** : *Тоненький струмок диму поволі піднявся над сторожкою, понад віттям дерев та й послався над ними прозорою хмаркою. Дубовий Нестор дивиться крізь пальці на білі вальси радісних беріз;*

2) **іменної частини складеного присудка**: *Яка важка у вічності хода.І все ждало. Тиша стояла якась неспокійна.Світле безмежжя здавалось крихким.*

Розряди прикметників

- 1.Якісні прикметники
- 2.Відносні прикметники
- 3.Присвійні прикметники

- I. Ступені порівняння прикметників
  - Вищий ступінь порівняння
  - Найвищий ступінь порівняння
- III. Утворення присвійних прикметників
- IV. Повна та коротка форми прикметників

За характером ознаки, яку вони виражають, морфологічними і словотворчими особливостями, прикметники поділяються на: **1)якісні; 2)відносні; 3)присвійні.**

Якісними називаються прикметники, які виражають такі ознаки предмета, що можуть виявлятися більшою або меншою мірою: *кмітливий юнак - кмітлив-іший - най-кмітлив-іший; добре серце - добріше - най-добр-іше.*

Відносними називаються прикметники, що виражають ознаку предмета за його відношенням до інших предметів, дій, обставин: *буриштинове намисто, осінній день, сьогоднішній випадок, перелітні птахи.*

Присвійними називаються прикметники, які вказують на належність предмета комусь-небудь і відповідають на питання **чий? чия? чие?** Наприклад: *мамина казка, батьків сміх, дівоче обличчя, ведмежий барліг.*

Вживаючись у переносному значенні, відносні та присвійні прикметники можуть переходити в розряд якісних. Наприклад: *золотий ланцюжок (відносний) - золота душа (якісний); срібний перстень (відносний) - срібний голос (якісний); лебединий пух (відносний) - лебедина пісня (якісний); змійна отрута (присвійний) - зміїний характер(якісний).*

Ступені порівняння прикметників

Оскільки якісні прикметники виражають ознаки, що можуть виявлятися більшою чи меншою мірою, вони мають ступені порівняння: **вищий і найвищий.** Кожен зі ступенів має дві форми: **просту і складену.**

Вищий ступінь порівняння вказує, що в одному предметі ознака виявляється більшою мірою, ніж в іншому.

1. Проста форма вищого ступеня порівняння утворюється за допомогою суфіксів **-іш, -ш:** *добрий -добр-іш-ий, милий - мил-іш-ий, довгий - дов-ш-ий, міцний - міцн-іш-ий.* У деяких прикметниках при цьому можуть випадати суфікси **-к-, -ок-, -ек-:** *тон-к-ий - тон-ш-ий, глибо-к-ий - глиб-ш-ий, дале-к-ий - даль-ш-ий.* При додаванні суфікса **-ш-** можуть виникати звукові сполуки, які на письмі позначаються буквами **жч** і **щ.** Буква **щ** пишеться у прикметниках; *вищій, товщій (товстіший), кращій.* Буквосполучення **жч** пишеться у прикметниках: *ближчий, важчий, вузчий, дорожчий, дужчий, нижчий, тяжчий.*

2. Складена форма вищого ступеня порівняння утворюється за допомогою додавання до прикметника слів **більш, менш:** *яскравий - більш яскравий, швидкий - менш швидкий.*

Найвищий ступінь порівняння вказує, що ознака виявляється найбільшою мірою.

1. **Проста форма** найвищого ступеня порівняння утворюється за допомогою додавання до прикметника вищого ступеня префікса **най-:** *дорожчий - най-дорожчий, міцніший - най-міцніший.* Значення найвищого ступеня порівняння можна посилити префіксами **як-, що-:** *як-найдорожчий, що-найменший.*

2. Складена форма найвищого ступеня порівняння утворюється за допомогою додавання до прикметника слів **найбільш**, **найменш**, а також додаванням до прикметника вищого ступеня слів **від усіх (за всіх)**, **над усе**: *тривожний - найбільш тривожний, тривожніший над усе*

Утворення присвійних прикметників

Присвійні прикметники утворюються від назв людей і тварин. Від іменників 1-ої - назв людей - присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ин**, причому кінцеві приголосні твірної основи [г], [к], [х] чергуються з [ж], [ч], [ш]: *сестра - сестр-ин*, *баба - баб-ин*, *Ольга - Ольж-ин*, *тітка - тітч-ин*, *Солоха - Солош-ин*. Якщо твірна основа закінчується на [j], маємо суфікс **-ін** (на письмі **-їн**): *Лідія - Ліді-їн*, *Євдокія - Євдокі-їн*. Від іменників 2-ої відміни присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ів** (-**їв**), який чергується з **-ов**, **-ев** (-**єв**):

а) якщо прикметник утворено від іменника твердої групи, то відбувається чергування **-ів/-ов**: *дядько - дядьк-ів*, *дядьк-ов-ого*;

б) якщо прикметник утворено від іменника м'якої чи мішаної групи, то відбувається чергування **-ів (-їв) / -ев (-єв)**: *Андрій - Андрі-їв*, *Андрі-єв-ого*; *лікар - лікар-ів*, *лікар-єв-ого*.

Від назв тварин прикметники із значенням присвійності утворюються за допомогою суфіксів **-ин**, **-ін** (на письмі **-їн**): *бджол-ин-ий*, *пташ-ин-ий*, *орл-ин-ий*, *змі-їн-ий*, *солов'-їн-ий*; чи суфіксів **-ач**, **-яч**: *соб-ач-ий*, *кач-ач-ий*, *тел-яч-ий*, *свин-яч-ий*. Іноді такі прикметники утворюються шляхом зміни кінцевого приголосного твірної основи та додаванням закінчення **-ий**: *вовчий*, *овечий*.

Повна та коротка форми прикметників

Більшість прикметників української мови функціонує у повній (змінній) формі, і лише незначна кількість прикметників чоловічого роду поряд із загальноновживаною повною має коротку (незмінну) форму: *ясен*, *дрібен*, *зелен*, *повен*, *славен*, *красен*, *винен*, *потрібен*, *певен*, *годен*, *ладен*, *рад* та ін. Прикметники у короткій формі мають нульове закінчення. Повні форми прикметників існують у двох різновидах: **1)стягненій і 2)нестягненій формах**.

1. Нестягнені форми прикметників (лише жіночого і середнього роду) можливі у називному та знахідному відмінках однини і множини: *гарная*, *гарнее*, *гарнії*; *синяя*, *синее*, *синії*. Вони зустрічаються здебільшого в народній творчості та поезії.

2. Стягнені форми є загальноновживаними : *гарна*, *гарне*, *гарні*; *синя*, *сине*, *сині*. Стягнені і нестягнені форми прикметників жіночого і середнього роду відрізняються закінченнями: у нестягненій формі **-ая**, **(-яя)**, **-еє** (**-еє**), **-її** (**-її**); у стягненій - **-а(я)**, **-е(-є)**, **-і(-ї)**.

*

За кінцевим приголосним основи прикметники поділяються на прикметники **1) твердої та 2) м'якої** груп.

До твердої групи належать прикметники, основа яких закінчується **на твердий приголосний**. Наприклад: *добрий*, *вразливий*, *милий*, *прекрасний*, *народний*, *чистий*.

§ 75. Тверда та м'яка групи прикметників

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділяються на дві групи — твердо й м'яку.

1. Тверда група прикметників. До твердої групи належать:

а) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *безла́дний, безпора́дний, безробі́тний, бідола́шний, вели́чний, весéлий, весня́ний, відпові́дний, гіркі́й, глухі́й, дові́чний, замо́жний, за́хідний, кни́жний, косий, ку́ций, майсте́рний, мо́дний, молоді́й, навча́льний, нагі́рний, наро́дний, новий, око́личний, тито́мий, попере́чний, пото́чний, працьови́тий, прода́жний, п'ятизі́рковий, рі́дний, рі́чний (цього́річний, сьогоро́чний), сві́жий, семирі́чний, сі́зий, сі́рий, слі́тий, ста́рший, схі́дний, теля́чий, тогобі́чний, тото́жний, туги́й, тямую́чий, чисти́й*;

б) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-і́в**), **-ин** (після голосного та апострофа — **-і́н**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв, ба́тьків, Га́лин, ді́дів, доччи́н, І́горів, Марі́їн, ня́нин, шеви́їв*;

в) усі короткі форми прикметників: *варт, ві́нен, го́ден (зго́ден), гото́в, жив, здоро́в, зе́лен, ла́ден, певен, по́вен, пови́нен, прав, рад, я́сен*.

До м'якої групи належать прикметники, основа яких закінчується на **м'який приголосний та [j]**: *осі́нній, жити́й, рани́й, худо́жній, коли́шній, справж́ній, безкра́йї, довгові́її, короткоши́її*.

2. **М'яка група прикметників**. До м'якої групи належать:

а) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н-** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *безо́дній, будні́й, ве́рхній; весі́нній, вечі́рній, всесві́тній (кругосві́тній), горо́дній, да́вній (неда́вній), доро́жній (подоро́жній), досві́тній, достатні́й, дру́жній (але дру́жний — з іншим значенням), жити́й, за́дній, замі́жня, краї́нній, ку́тній, лі́тній (повнолі́тній), майбу́тній, могу́тній, мужні́й, незабу́тній, нові́тній, обі́дній (пообі́дній), осві́тній, осі́нній, оста́нній, пере́дній, пі́зній, поро́жній, прису́тній (відсу́тній, посу́тній), пу́тній, рани́й, самобу́тній, само́тній (але самі́тний), середні́й (посередні́й), спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тній, худо́жній тощо*;

б) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *блі́жній, вну́трішній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, завтра́шній, зовні́шній, коли́шній, око́лишній, поздо́вжній, рани́шній, справж́ній, сьогоди́шній, тепе́рішній, то́рішній, туте́шній та ін.*; також *прийде́шній, сі́нешній* тощо;

в) відносні прикметники з основою на **-ий**: *безкра́йї, довгові́її, короткоши́її*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *брати́й, орлі́й*, а також якісний прикметник *сі́ній*.

Сюди ж належать всі присвійні прикметники: *ба́тьків, Олексі́їв, мамин, Софі́їн*, а також короткі форми прикметників: *зе́лен, по́вен, го́ден, рад, жив*.

Тверда група

Відмінок	Однина			Множина
	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	
Н.	гарн-ий	гарн-а	гарн-е	гарн-і
Р.	гарн-ого	гарн-ої	гарн-ого	гарн-их
Д.	гарн-ому	гарн-ій	гарн-ому	гарн-им
З.	гарн-ий,-ого	гарн-у	гарн-е	гарн-і,-их
О.	гарн-им	гарн-ою	гарн-им	гарн-ими
М.	гарн-ому,-ім	гарн-ій	гарн-ому,-ім	гарн-их

М'яка група

Відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний

Відмінок	Однина			Множина
	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	
Н.	осінн-ій	осінн-я	осінн-є	осінн-і
Р.	осіннь-ого	осіннь-ої	осіннь-ого	осінн-іх
Д.	осіннь-ому	осінн-ій	осіннь-ому	осінн-ім
З.	осінн-ій, -ого	осінн-ю	осінн-є	осінн-і, іх
О.	осінн-ім	осіннь-ою	осінн-ім	осінн-іми
М.	осіннь-ому, -ім	осінн-ій	осіннь-ому, -ім	осінн-іх

Відмінювання прикметників з основою на [j]

Відмінок	Однина			Множина
	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	
Н.	безкра-ій	безкра-я	безкра-є	безкра-і
Р.	безкрай-ого	безкрай-ої	безкрай-ого	безкра-іх
Д.	безкрай-ому	безкра-ій	безкрай-ому	безкра-ім
З.	безкра-ій, -ого	безкра-ю	безкра-є	безкра-і, іх
О.	безкра-ім	безкрай-ою	безкра-ім	безкра-іми
М.	безкрай-ому, -ім	безкра-ій	безкрай-ому, -ім	безкра-іх

За особливим зразком відмінюються складні прикметники, другою частиною яких є -лиций:

Відмінювання прикметників на -лиций

Відмінок	Однина			Множина
	чол.р.	жін.р.	сер.р.	
Н.	білолиц-ий	білолиц-я	білолиц-є	білолиц-і
Р.	білолиць-ого	білолиць-ої	білолиць-ого	білолиц-іх
Д.	білолиць-ому	білолиц-ій	білолиць-ому	білолиц-им
З.	білолиц-ий, -ого	білолиц-ю	білолиц-є	білолиц-і, -іх
О.	білолиць-ому	білолиць-ою	білолиц-им	білолиц-іми
М.	білолиць-ому, -ім	білолиц-ій	білолиць-ому, -ім	білолиц-іх